

SZELLEMI ÉLETÜNK INTÉZMÉNYES MEGHATÁROZÓI

(A kulturális értékek keveredése és kiegyenlítődése)

MIRNICS KÁROLY

A tömegkommunikációs és hírközlő eszközök hatása egyre szélesedik, mind átfogóbbá válik világszerte. Ez a hatás úgynevezett „tömegkultúrát”, „nagykultúrát” hoz létre, amely egyesíti a legkülönbözőbb társadalmi rétegeket, illetve ezeket azonos hatásnak veti alá.

Hasonló folyamat tapasztalható a vajdasági magyar kulturális és szellemi életben is. Mint ismeretes, ez a kultúra is létrehozta azokat a tömegkommunikációs és hírközlő eszközöket, amelyek a kultúra terjesztésének ma a leglényegesebb és legalapvetőbb jellemzői.

A vajdasági magyar sajtó nagy múltú; kezdetei a múlt századba nyúlnak vissza. Ma azonban hovatovább tömegesebb méretű és hatású, mint valaha, és általános világnézetet, ízlést és közvéleményt formáló tényező; inkább, mint bármikor ezelőtt.

Az utóbbi években a tömegkommunikációs eszközök hatása egyre jobban erősödik, s ez különös figyelmet érdemel. Ennek a jelenségnek számos oka van, s nem lehet csupán mennyiségi tényezővel — a hírközlő eszközök és készülékek számának növekedésével — magyarázni, még ha az alapvető feltételek éppen ezt biztosítják is.

Mindenekelőtt, a vajdasági magyarok nagy többsége — mind a városokban, mind a falvakban — egyre jobban azonos anyagi körülmények és társadalmi viszonyok közé kerül; a mindennapi életmód az emberek nagy többségénél hasonlóvá válik. Néhány évvel ezelőtt a falu és a város között hatalmas különbségek voltak, ma már egyre kisebb (noha a különbségeket a jövőben sem hanyagolhatjuk el).

A hasonló anyagi körülmények és társadalmi viszonyok előbb-utóbb hasonló társadalmi és szellemi szükségleteket eredményeznek — bár ez az utóbbi majdnem mindig megkésve jelentkezik. Ezek az új társadalmi és szellemi szükségletek szükségessé teszik azoknak az eszközöknek a terjedését, amelyek kialakítják és megformálják a gondolkodás új stílusát, az új viselkedést stb. Ennek a megvalósításában, valamint az új szükségletek kielégítésében jelentős szerep jut a magyar nyelvű tömegkommunikációs és hírközlő eszközöknek a vajdasági magyarság szellemi életében.

I.

Társadalmunk általános demokratizálódása a vajdasági magyar értelmiségi körökben is felélénkítette ezeknek a jelenségeknek eszmei, erkölcsi és esztétikai felmerését. A legkülönbözőbb vélemények hangzanak el valamennyi magyar újságban és folyóiratban. S ha nem is beszélhetünk „véleményfrontokról” szellemi életünkben — hisz az intelligencia, bár növekszik és izmosodik, végeredményben mégis kiszámú — bizonyos ellentéteket és polarizációt is észlelhetünk. Amennyiben ez a bekapcsolódásunk a világ szellemi körforgásába legalább két nyelv segítségével történik, ez annál több lehetőséget nyújt az intelligencia további növekedésére, egy gazdagabb szellemi tapasztalat elsajátítására, s számos téves nézet elkerülésére.

Efféle jelenség máris tapasztalható. Az intellektuális közvélemény Nyugaton a tömegkommunikációs és hírközlő eszközöket vádolja számos kultúraellenes jelenség térhódítása miatt (a dolgok fetiszizálása és reifikálása), a vajdasági magyar folyóiratokban és lapokban viszont ilyen gondolatmenetet úgyszólván nem is lehet fellelni. A jelenségek bírálata nálunk kezdettől fogva magasabb színvonalon kezdődik, s mindenkor a társadalmi viszonyok értelmezésében keres magának alapot. Ugyanakkor jellemző az is, hogy a felmerülő kulturális problémák nemcsak az intelligencia érdeklődését váltják ki csupán, hanem egyre jobban megmozgatják és véleménynyilvánításra kényszerítik a széles tömegeket. Maga az olvasó mind gyakrabban jelentkezik az újságok olyan rovataiban, ahol véleményt nyilváníthat, vagy kérdéseire feleletet kaphat. A kultúrát terjesztő és sugárzó eszközökkel az olvasó és hallgató igyekszik közvetlen kapcsolatba lépni, hogy szellemi életével ne manipuláljanak, hanem ő maga közvetlenül hasson a hírközlésre. Ilyen lehetőséggel az olvasó és hallgató csupán a demokratikus szocializmusban élhet; s ez a lehetőség egyre inkább jelentkezik a mi újságjainkban, folyóiratainkban, rádióinkban is. Szinte először érezhető egy nem kampányszerű, beállított, színpadi előkészítési, ledorongoló vita, hanem az egyes embernek (legyen értelmiségi, vagy nem az) olyan megszólalása, amely magát az olvasót vagy hallgatót arra készíti, hogy szót kérjen, mert ő is a kultúra része; s különösen a része akkor, ha ezzel a kultúrával szűk társadalmi csoportok akarnak manipulálni. Megjelenik az emberi egyéniség kinyilvánításának egy új jellemvonása, egy új megszállottság, megérzés, amely azt sugallja, hogy az egyes ember nélkül a kultúra nem él és nem megvalósult kultúra. (Hisz a kultúrát csakis az egyéniségek alkotják egy társadalmilag összefonódott tevékenységben.)

A kultúrának ezek az új terjeszkedési lehetőségei ebben a vizsgáldásban sem úgy jelentkeznek, mint valamilyen előre meghatározott negatív értékhorozók. Legfőbb sajátosságuk inkább az, hogy azonos tartalmakat adnak a nagyszámú olvasó-, hallgató- és nézőközönségnek.

Az ilyen mennyiségi megközelítés feleslegessé teszi egy előjelezett értékrendszer feltételezését a magyar nyelvű tömegkommunikációs és hírközlő eszközök tartalmában és műsorában.

A kultúrának új terjesztési módjai nem automatikusak és egy előjelűek, mint ahogyan azt egyes véletlen magyarázatok feltűntetik. Ilyen benyomást szerezhet bárki, aki például a rádióműsorral kapcsolatos

vitákat figyelemmel kísérte a sajtó hasábjain. Bebizonyosodott, hogy anyagi és szellemi lehetőségeinket figyelembe véve, jóval nagyobb kritikai realitással kell megítélni a vajdasági magyar kulturális helyzetet. Nem lehet a kezdet kezdetén elítélni, de egyoldalúan védelmezni sem a tömegkommunikációs eszközökben végbemenő tartalmi kiválasztódást, ha az a számos és összetett nézőközönség szükségletein alapul. Hiszen semmilyen valóságérzettel rendelkező kulturális politika sem terjesztheti csupán azokat a tartalmakat, amelyeket saját kritériumai alapján a legszükségesebbeknek tart, hanem azokat is ápolnia kell, amelyeknek valóban lehetőségük van arra, hogy az értelem és érzékelés tárgyává váljanak. Ez egyúttal a legnagyobb ellentmondás a vajdasági magyar kulturális életben, mely ugyanakkor azt is bizonyítja, hogy itt is beszélhetünk fejlettebb és fejletlenebb, felsőbb rendű és alsóbb rendű, kifinomultabb és faragatlanabb kulturális szükségletekről. Ez a tömegkommunikációs és hírközlő eszközök kulturális politikájának szervezőit olyan helyzetbe kényszeríti, hogy szükségszerűen keressék a kultúra terjesztésének azokat az útjait, s olyan kulturális tartalmaknak adjanak helyet, amelyek számolnak a „közös nevező”, illetve a tartalmi közelítés, elegyítés (homogenizáció) szükségleteivel, és megfelelnek annak.

A közös nevező szükségessége vagy fölöslegessége körül az egész jugoszláv szellemi életben „heveny erejű”, a vajdasági magyar intelligencia soraiban pedig lappangó vagy szégyenlős természetű (e problémára más problémák tárgyalásán át utaló) vita folyik.

Egyes vélemények szerint a közös nevező már a maga belső természetétől kezdve a szellemi értékegyenlőségi veszélyét jelenti. A kaptafember madáchi meglátása újra és újra feltűnik az egyes írásokban, megjelenik a gondolatokban. Ez a talán túl kifinomult veszélyérzet feltör az irodalomkritikusoknál, a vajdasági magyar szellemi élet számos képviselőjénél.

Az újság, a rádió és a televízió ezek szerint személytelen, egyéniséget nélkülöző embernek szól, s éppen ezért értékcúcsokat nem tartalmaz, még kevésbé hozhat létre. Olyan kultúráról folyik a szó, mely kiegyengetett, egysíkúsított, laposra kalapált... E vélemény szerint a tömegkommunikációs eszközök a komoly alkotói egyéniségnek nem adnak megfelelő lehetőséget. Ilyen értelemben megfogalmazva az újságírói és újságolvasói kultúra a leglefölözöttebb kultúra, mely nem igyekszik nagy igényt kielégíteni; „mindenkihez” akar szólni, ez a törekvés pedig tartalmi mélységének és értelmének a kárára történik. A helyzet bírálói egy újfajta sematizálásra hívják fel a figyelmet, arra figyelmeztetnek, hogy a kultúrát újfajta uniformizálódás kerítette hatalmába. A helyzetet, egyszóval, nagyon sötéten és nagyon komoran szemlélik.

Hasonló gondolatok európai viszonylatban már jóval korábban megjelentek. A megállapítás tehát nem új keletű, de mindenesetre időszerű most vajdasági magyar viszonylatban is. Szükségesnek tartom azonban hozzáfűzni, hogy a szellemi értékegyenlőségi veszélye nem csupán az olyan médiumok esetében jelenik meg, mint amilyen a Belgrádi Televízió magyar nyelvű adása, az Újvidéki Rádió magyar nyelvű műsora, vagy a Magyar Szó, Dolgozók, Képes Ifjúság, amelyek valóban nagy közönséggel keresik a kapcsolatot, hanem ott is jelen van, ahol erre nem töreksenek vagy nem is törekedhetnek, mint például a Hid vagy

az Új Symposion. Vagyis, ha el is fogadom a színvonalbeli különbségeket, mint reális tény, még mindig szükségesnek tartom, hogy megállapítsam: nemcsak alsó, de magasabb színvonalon is tapasztalható az említettekhez hasonló folyamat.

Véleményem szerint a tartalmi és értékkeveredést, vagyis a homogenizációt jóval szélesebb alapokra kell fektetni. Ebből azonban az következik, hogy a tartalmi és értékkeveredést a tömegkommunikációs eszközök műsorában, tartalmában és magánál a közönségnél (melyet ez ideig alig tanulmányozott valaki) nem lehet és talán nem is szabad (éppen humánus okokból) teljesen kiegyenlíteni a tartalmi és értékegyenlősdi veszélyével, még ha ez az utóbbi jelen is van. Erre igyekszem a továbbiakban rámutatni.

Van olyan vélemény is ugyanis, hogy a tartalmi és értékegyenlősdi veszélye egyáltalán nem létezik, csak arról kell beszélni, hogy eltűnik a közönség elválasztottsága a tömegkommunikációs eszközök műsorától; a közönség azokat a szükségleteit elégítheti ki általuk, amelyeket igényel. Eszerint egyáltalán nem érdemes beszélni magasabb és alacsonyabb szintű kulturális szükségletek kielégítéséről — de még a létezéséről sem.

Nem hiszem, hogy ez a megközelítés teljesen elbírná a marxista-humanista bírálat súlyát. Nézetem szerint az értékek és tartalmak közötti színvonalbeli különbség nem teljesen polgári kiagyalás — s nem is lehet csupán az. Bizonyos hierarchia létezik a kulturális értékek és tartalmak között. Nem lehet emberi szempontból cáfolni azt a tényt, hogy nagyobb értékeket képviselhetnek azok a kulturális tartalmak, amelyek képzeletdúsak és gondolatgazdagok; amelyek a tisztán anyagi érzékletességet emberiesebbé és emberibb szellemmel áthatottabbá teszik, mint azok, amelyek erre nem is gondolnak, s ilyen igényt nem is tartalmaznak. Nem arról van szó, hogy vagy érzelmi vagy szellemi szükségleteket kell kielégíteni, hanem arról, hogy az egyiket és a másikat is; az egyiket a másikban és az egyiket a másikkal. Valami légiés, a testiségétől és anyagiasságától megtisztított szellemi szükséglet nem lehet nagyobb értékű, mint az érzékekre ható. És fordítva: nem méltányolható emberi szempontból a szellemet, gondolatot és érzést nélkülöző érzékletesség. Itt hierarchia van, s aki erről beszél, nem döntet nyitott kaput. Az egységükben meglátott emberi jelenségek éppen emberi szempontból nagyobb jelentőségűek, mint azok, amelyek szétszabdaltak, különállóak, szórványosak. Az előzők mélyek, megragadóak és varázserejük van, de mindenekefelett hosszantartó hatásúak. Az utóbbiak is hatásosaknak tűnhetnek, de csak rövid ideig és alkalmilag, ami azt jelenti, hogy a recipiens emberi szempontból megtévesztettek, és kulturális szempontból csalódottnak, becsapottnak és kielégítetlennek érzi magát. Talán a kábítószerrel elbódítottakhoz hasonlíthatnám.

Ahhoz, hogy az egyén ilyen megállapításokig eljusson, a kultúrában a legnagyobb szabadságra, az igazi demokrácia legnagyobb lehetőségeire van szükség. A kultúrát a legnagyobb egyéni lehetőségek birodalmává kell tenni, ez pedig a manipuláció teljes elutasítását igényli. Csupán ez biztosíthatja az egyéni kísérletezéseknek a lehetőségét, akár műalkotásról, akár műélvezésről van szó. Enélkül képtelenség a kultúrában színvonalbeli különbségeket élvezni, s lehetetlenség az egyéni szellemi életben fejlődést felmutatni. A szabad lehetőségek nélkül az egyéniség

képtelen feleletet adni arra, hogy egyéni kultúrája milyen színvonalon mozog. S e lehetőségek nélkül örökös elégedetlenségre van ítélve, önmegvalósulásra képtelen, s ez az érzés hatalmába keríti, jobban, mint bármi más; nem az elégedettsége viszi az elégedetlenség magasabb fokára.

Amikor az értékkeveredés és egyenlődsdi vonatkozásait taglalom, tudatában vagyok annak, hogy ezt a jelenséget nem lehet függetleníteni a kultúra úgynevezett szintjeitől, nívóitól. Számomra ez a vállalkozás nem tűnik nehézségektől mentesnek. Mint szociológus nem érzem magam különösképpen hivatottnak arra, hogy felértékeljem a művészi és más szellemi alkotások tartalmának esztétikai sajátosságait. Ha ilyen értékelésekbe bocsátkoznék, azt hiszem a szociológiai tudomány értékeit veszélyeztetném, amellet, hogy számos önkényes igazságot, s felületes ítéletet mondanék ki. Mégis, az az érzésem, az álszerénység is árthat a szociológia tudományának. (A szociológia nem mondhat le nézetének független kereséséről. Nem támaszkodhat csupán néhány irodalmi és más szaktekintély véleményére, különösképpen nem akkor, ha az ellentétek olyan nagyok, hogy gátolják egy tudományág bizonyító rendszerének a kidolgozását.)

Természetesen, a legnagyobb nézeteltérések az egyes szellemi jelenségek esztétikai értékelésénél keletkeznek, holott a szociológus éppen itt szeretné látni a legnagyobb megfoghatóságot, kritériális bizonyított-ságot, „a közös nevezőt”.

Mindenesetre ahhoz, hogy a jelenség megismerésében valamit is tegyünk, a kulturális élet színvonalainak, fokainak a megkülönböztetése szükséges. Van egy vélemény, amely szerint legalább két szintet lehet megkülönböztetni a kultúrában: az igazit és a tömegtermelésűt. Az első az autentikus, egyénileg alkotott, az utóbbi viszont gépnymás-vetületű.

Ezek az észlelések nem alapulnak csupán formális, külsőséges észrevételeken. Ami viszont ellenvetést követelhet, anélkül, hogy a szociológia kompetenciáját átlépné, az a következő: Nem állítható, hogy a sorozatgyártású értékek fogyasztása csupán az alsóbb társadalmi rétegek anyagi és szellemi élvezeti cikke. Ha valaki ilyet állítana, átlépné irodalmi tevékenységének a határait, a szociológiában pedig pontos megfigyelések és felmérések nélkül vélekedne a problémáról.

Másrésről nem egyezhetek a vajdasági magyar szellemi életnek azokkal a képviselőivel sem, akik azt állítják, hogy a művészet és a kultúra kiegyenlíthető a kísérletezők avantgardista felfedezéseivel; hogy a művészet és kultúra csak addig az, amíg avantgardista formabontó újdonság, s ugyanakkor mégsem elkötelezett — különösen intézményszerűen — a társadalomban.

Ezeknek a gondolatoknak a védelmezői tehát mélyen meg vannak győződve, hogy bizonyos entellektüel csoportok akadémiizmust védelmező maradisága és a giccs-hódotat közös nevezőn vannak, különösen akkor, ha a szellemi élet új hajtásainak kibontakozását kell meggátolni.

Ha irodalomtörténeti pretenzióim nincsenek is, meg kell állapítanom, hogy az ilyen kiegyenlítés a magyar irodalom számos képviselőjét egészen a mai napig a giccsfaragókkal egyenlíti ki, s ezeknek a helyi szerepétől teljesen elvonatkoztat. Ez a nézetrendszer a giccsot és az akadémiizmust egymásban feloldja; az előzőt az utóbbiból, vagyis a giccsot

egy vulgarizált akadémizmusból következteti ki, az utóbbit, az akadémizmust, viszont magasabb fokú giccsként ítéli meg.

Ezen a szárnyon is, mint az előzőn, a véglét kiszélesedik. A bíráló sok mindent a giccs, a szurrogátum temetőjébe dug.

Az ilyen meglátás erős gyökeret ver, különösen az íróknál, irodalomkritikusoknál, de a leginkább elterjedt a humanista intellektuál körökben. Ez az intellektuális és esztétista mozgalom az avantgarde törekvéseknek ösztönző erőt ad. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy ezen a síkon kiállhatja az objektív szociológiai bírálatot.

Nem egyezhetek az olyan véleményekkel, amelyek a kultúra alsóbb szintjeire a fizikai munkásokat teszik, a középső szintre azokat, akik csak elfogadják a kész kulturális értékeket, a felsőbb fokra meg azokat, akik harcolnak az új kulturális értékekért vagy ezek lehetőségeiért. Ez tisztán esztétikai értékrendszerbe kényszerítené a társadalom kultúráját. Ilyen értelemben örökké fennállna az a veszély, hogy egy adott társadalom sohasem lenne képes avantgardista kultúrát felmutatni; s itt hangsúlyozom a társadalmat mint az avantgardista kultúra alkotóját. Fennállna az avantgardista kultúra örökös elszigeteltségének veszélye, hisz csupán azokkal egyenlítődne ki, akik kísérleteznek. (Mindemellet nem hanyagolható el a meglátásnak ez a része, mert minden alkotás a meglévő variációja, de ezt nem lehet egyoldalúan eltúlozni.)

A társadalom kultúráját nem lehetséges csupán esztétikai értékelések alapján tanulmányozni. Az esztétikai értékelés az össztársadalmi kultúrának szükséges tényezője, de nem elegendő valamennyi értékének a felmutatásához.

Hogy az egyoldalú esztétikai megvilágítás milyen eredményeket szül, elég rámutatni a következőre: az írónak vagy művésznek egyáltalán nem kell valamilyen előkelő helyet elfoglalnia az irodalom- és művészet-történetben, és mégis helye lehet egy társadalom kultúrájának jellemzésében.

A művelődés- és művészetszociológiát nem érdekli az, hogy az esztétikai kritériumok alapján ez a csoport zárja-e ki a másikat az irodalomtörténetből vagy amaz; az sem, hogy az esztétikai kritériumok változása az idők folyamán az egyes írók „elavulásához”, „elévüléséhez” vezet. A szociológia az író és művész, az irodalom és művészet hatását vizsgálja az emberek tudatának a fejlődésére.

A rossz esztétikai érzékű író és művész is a társadalom és kultúra formáló tényezője. A művelődés- és művészetszociológia számára épp ez a leglényegesebb. Ez a jelenség nem a politikai vélemények esetleges ideológiai formálása szempontjából méltányolható elsősorban — mint ahogyan azt a régi és kevésbé régi zsdanovista dogmatizmus tanítja, hanem magának az esztétikai és erkölcsi megismerésnek, a fennálló szokásoknak, hiedelmeknek, divatos és nem divatos hóbortoknak és előítéleteknek a szempontjából. Vagyis magának az irodalomnak és a művészetnek a kontinuitása szempontjából.

Azok, akik csupán esztétikai mércékkel mérik az emberi-társadalmi kultúrát, az avantgardista költészetet, festészetet és zenét azért helyezik előtérbe, mert azt mély átélések forrásának tartják, mely a fogyasztót személyes erőfeszítésekre kényszeríti, arra, hogy személyesen is részt vegyen a művészi alkotói tevékenységben. Az ilyen állásfoglalás helyességét azonban csak akkor tisztázhatjuk, ha feleletet kapunk arra is,

hogy mit érez és mire képes a fogyasztó akkor, ha szembe találja magát a művészet extrém, elvonatkoztatott alakjaival, azokkal a szépségekkel, amelyek rendkívül nehezen hozzáférhetők a művészi és intellektuális felfogás számára. A művelődés- és művészetszociológia könnyen bebizonyíthatja, hogy a fogyasztót ugyanolyan unalom fogja el, amikor ezeket a rendkívül elvonatkoztatott kultúrtartalmakat konzumálja, mint amikor a rokokó manierizmus együgyűség érzését keltő múzeumait látogatja.

Az ilyen értékítéletek művelődés- és művészetszociológiai szempontból tehát szubjektív jellegűek, s ezért sokféleségükkel és viszonylagosságukkal komoly nehézségek elé állítják a fogyasztót.

A művelődés- és művészetszociológiai kutatások bebizonyíthatják, hogy az egyes művészeti alkotások a fogyasztó szempontjából nem általános értékűek, hiszen egységes fogyasztó nem is létezik. (Mindenesetre a művészet- és irodalomtörténet ezt a tényt sokkal jobban elhanyagolja, mint az említett tudomány.) Ugyanazt az állítást vagy értéket egyesek erős érzések kútforrásának tartják, mások viszont hazug megnyilvánulásnak: emellett tagadják művészeti jellegét is.

Mint ismeretes, gyakran sekélyes művészi értékű melodramák a nézők legőszintébb könnyeit csalják elő; ostoba novellák mély érzéseket váltanak ki némely olvasónál. A közkedvelt népdalfesztiválok, a nagy sikerű népdal- és táncdalprimadonnák fellépése ifjúságunk számára ünnepi eseményt jelent, és nagy lehetőségek megsejtését. Ezeket az eseményeket életük jelentős eseményének érzik, mely alkalmat ad arra, hogy meglássák magukat abban a szerepben, amelyben legjobban szeretnék, ha a munkamegosztás rabigája nem alázná meg képességeiket. Ugyanakkor ez a lelki kielégülés, a munkamegosztás hatásából következőleg, igen rövid életű és sekélyes.

Ezek szerint tarthatatlan az az állítás is, amely szerint csakis az igazi irodalomnak van csupán katarzális hatása, intenzív érzést előidéző szerepe. Itt ugyanis adósak maradunk, mert csupán az esztéta szemszögéből, nem pedig a fogyasztóéból vizsgáljuk a jelenséget; adósak maradunk a magyarázattal: mi is az "igazi"? Márpedig nem lehet tagadni ennek a szükségességét. Hiszen a művészet és az irodalom nem a távoli jövőben tölti be majd a szerepét. Ha nem is lehetnek egy adott társadalom „fogyasztói” (hiszen mit is jelenthet ez a fogalom ilyen elvonatkoztatott alakban?!) a művészet és irodalom kizárólagos bírálói, az sem állítható, hogy a művészet és irodalom csupán önmagának a megítélője lehet. Nem lehetséges azért, mert nemcsak az alkotó teremti a műalkotást, hanem a fogyasztó is a maga módján újraalkotja. A fogyasztó is alkot, vagyis az alkotási folyamat itt teljesedik be.

De, hogy félreértés ne essék, ezzel még nem állítom azt, hogy a rádió humoros estjei, gagjai és szkeccsei valami nagy művészi színvonalat jelentenek, vagy egyenesen a kultúra legmagasabb szintjére kell őket besorolni. Csupán arra akarok rámutatni, hogy szubjektív jellegű kritérium- és ranglétrával a művelődés-, művészet- és irodalomszociológiában nem sokra megyünk.

Az esztétikai értékeket tanulmányozva mindenkor megállapíthatjuk, hogy milyen rendkívül nehéz meghatározni az esztétikai átélések jellegét. Az igazi, magasabb színvonalú kultúrát tehát megfoghatóbb, objektívebb kritériumok alapján kell meghatározni a művészet- és iroda-

lomszociológiában. Bárki dolgozza is ki az esztétikusság, az esztétikai jelleg kritériumait, a szociológus aligha használhatja őket függetlenül. Hiszen nem az ő kötelessége, hogy megítélje, melyik műalkotás hoz újat, eredetit, vagy melyik tudományos mű a jelentősebb. A szociológus nem indulhat ki a maga egyéni ítéletrendszeréből, amely szükségszerűen előáll, ha ennek vagy annak a szaktekintélyét fogadja el. A szociológusnak az a kötelessége, hogy felfedje a társadalmilag elfogadott ítéleteket. Itt sem az a kötelessége, hogy a vitatható ítéletek esetében erre vagy arra az oldalra álljon. Amiből ki lehet indulni, az a „közös nevező”, amire a szaktekintélyek eljutottak, s nem az, amin még vitatkoznak. Ki lehet indulni a műalkotások olyan hierarchikus rangsorolásából, amiben már általában minden szaktekintély megegyezik; amely állandósul vagy állandósulhat a társadalom általános ítéletrendszerében.

Az értékkeveredés szempontjából elegendő, ha kultúránk magasaob és alsóbb szintjét választjuk külön. Ennek a szociológiai módszernek a meghatározása a kultúra szervezetének intézményesített alapjain nyugodhat. Minden valamennyire fejlett társadalomban létezhetnek ilyen intézmények és kategóriák, amelyek a kor és a társadalom gondolkodásának és követelményeinek szülöttei. Ezek döntenek el és ellenőrzik, hogy melyik műalkotás ismerhető el a társadalomban mint a kultúra magasabb szintje. A mi magyar nemzetiségi körülményeink között ezek az intézmények a következők lehetnek: a Magyar Tanszék, a Hungarológiai Intézet, a Forum Könyvkiadó, a Híd és a Symposium irodalmi és társadalmi folyóiratok. Persze, amennyiben nemzetiségi kultúránk a jugoszláv népek kultúrájának, valamint az általános magyar kultúrának része, a legáltalánosabb értékmérőt a felsoroltaknak megfelelő jugoszláv és magyar kulturális intézmények is képviselik.

A szociológiai elemzésnek tehát ezeknek az intézményeknek a tevékenységében kellene keresnie azokat a kritériumokat, az adott kulturális és társadalmi viszonyok között, amelyek a magasabb és igényesebb kulturális szintet képviselik.

Ha magyar nyelvű lapjaink (napi- és hetisajtónk), a rádió és televízió munkáját elemeznénk, a következőnek kellene a legnagyobb figyeimet szentelni: vajon a magyar nyelvű tömegkommunikációs eszközök felhasználják-e és milyen mértékben terjesztik azoknak az alkotóknak a munkáját, akik az említett intézményekben tevékenykednek, illetve azok kritériumai alapján a magasabb színvonalat képviselik. Nyilvánvaló, hogy így sokkal biztosabb értékelő kategóriákat lelünk a magyar nyelvű tömegkommunikációs eszközök elemzésében, mintha azokat a túlszűrt általánosított kritériumokat alkalmaznánk, amelyeket fentebb bíráltam. Különösen akkor biztosabb kritériumok ezek, ha a szociológus és nem az esztéta, az irodalom- és műkritikus kezében vannak. Ezeknek az intézményesített kritériumoknak az alkalmazása azonban feltételezi azt is, hogy egyénileg megfogalmazott kritériumokat ne alkalmazunk a kultúra felsőbb szintjének megítélésére.

A javasolt intézményesített módszer alkalmazása nagyon különböző színvonalú kulturális intézményekre támaszkodhat. Például: ha a Híd közönséges ponyvaregényeket nyomtatna folytatásokban, ez azt jelentené, hogy az igényesebb szintű kultúra intézményes határai ledőlnek. Ezért vitatható, mondjuk, a Szabadkai Népszínház magyar együttesének idesorolása, hiszen repertoárján az igényes váltakozik az igénytelennel.

Ez azt jelenti, hogy azokban az intézményekben is, amelyek az igényesebb kultúra tartományát képezik, ugyancsak előáll az értékkeveredés és értékegyenlőség. (Mint később látni fogjuk, éppen ez az értékkeveredés dominál a vajdasági magyar tömegkommunikációs eszközök tartalmaiban.)

Nyilvánvaló, hogy az intézményesített kritérium alkalmazása csakis akkor lehetséges, ha van különbség az igényesebb és igénytelen kulturális szint között; ha van értékkeveredés, s ha az különösen a vajdasági magyar tömegkommunikációs eszközök tartalmaiban létezik, azáltal, hogy kölcsönveszi a magasabb szintű kultúrát és érzi hatását. Külön tanulmányt kell szentelni az ellenkező folyamat tanulmányozásának, vagyis annak, hogy milyen mértékben érezhető az igénytelenebb és alacsonyabb szintű kultúra hatása a magasabb szintű kultúra intézményeiben, hiszen ez a folyamat is állandóan erősödik. Különösen olyan értelemben, hogyha nem az igazi, elmélyültebb, igényesebb és irodami értékű műalkotásoknak szenteljük a legtöbb figyelmet, hanem a marginális értékeknek, vagy éppen a megtévesztő igénytelenségnek.

A javasolt intézményesség és kritérium tehát csakis az igényesebb kultúra meghatározására alkalmas. Ez azon az elven alapul, hogy a magasabb szintű kultúra intézményei magasabb színvonalú kulturális értékeket nyújtanak. Ez a kritérium teljesen alkalmatlan a kultúra alsóbb szintjeinek tanulmányozására. Hiszen azok a kulturális értékek, amelyeket a vajdasági magyar tömegkommunikációs eszközök terjesztenek, a legkülönbözőbb szintekhez tartoznak — méghozzá nemcsak az alsó és vulgarizált, hanem az igényesebb kulturális szinthez is. Éppen ezen alapszik az értékkeveredés lényege. Nem vitatható tehát, hogy az intézményesített kritériumok számbavételekor a magasabb szintű kultúra meghatározására sokkal alkalmasabb mondjuk, a Híd, mint a 7 Nap, a Symposion, mint a Képes Ifjúság, és így tovább.

Nem is kell hangsúlyoznunk, hogy bizonyos értelemben ezek a kritériumok is korlátozott érvényűek: helyhez és időhöz kötöttek. De egy bizonyos állapotban és időben alkalmazhatók és alkalmasak arra, hogy rámutassunk a kulturális fokok közötti távolságra. Nem kijelentések és elméleti felmérések szüleményei, hanem a kulturális élet és szervezet megfogható és valóságos velejárói a kultúrtörténeti fejlődésnek meghatározott szakaszán.

A kultúra fokainak azonban nem az intézményesített módszer az egyetlen jelző- és mérőeszköze. S főleg, ez a jelző- és mérőeszköz sem mentes a hibás következtetés lehetőségétől. Indokolt a feltevés, hogy az ilyen módszer csak a hagyományos kulturális értékeket ismeri el, mint a kultúra magasabb értékfokát, hiszen a legtöbb társadalom kultúrájának a szerkezete éppen azon alapul, hogy annak ad helyet az intézményekben, ami a maga számára már kivívta a hagyományos elismerést. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az avantgardista törekvések is létrehozzák az intézményeket (Symposion), úgyhogy az ellenvetés csak részben bírálóképes és jogos.

Az intézményesített kritériumokat csakis a szociológiai kutatásban lehet használni, s mint említettem, az esztéta és műbíráló számára nem megfelelők. Az esztéta ugyanis nagyon könnyen rámutathat arra, hogy az igényesebb kulturális értékek is nagyon összetettek, nagyon külön-

böző kulturális, esztétikai, erkölcsi, eszmei és politikai szükségleteket elégítenek ki.

Viszont a szociológiai elemzés enélkül nem tudja meghatározni az értékkeveredés arányait, nem tudja kiemelni az igényesebb kulturális szükségleteket. Enélkül lehetetlen rámutatni a vajdasági magyar tömegkommunikációs eszközök tartalmaiban felismerhető igényesebb kulturális értékek és szükségletek jelenlétére és keveredésére az igénytelen értékekkel és szükségletekkel.

Az értékkeveredés legkifejezettebb alakjában nem más, mint érték-egyenlődsi; minden kulturális fokot, színvonalkülönbséget, értékhierarchiát tagad. Az értékkeveredést azonban nem szabad csupán erre a vonatkozására levezetni. Hiszen csakis a legkifejezettebb értékkeveredés, mely már elegyedés is, értékegyenlődsi.

Az értékkeveredésnek is, mint minden más kulturális és társadalmi jelenségnek, megvannak az átmeneti fokai. S az átmenetek egy jelenségnek a tanulmányozásakor mindig a leglényegesebbek. Hogy milyen átmeneti alakjai vannak, azzal érdemes külön foglalkozni.

II.

Még mielőtt elméleti fejtegetésekbe bocsátkoznánk, szükséges lenne megállapítani, milyen gyakoriak azok az esetek, amikor a vajdasági magyar tömegkommunikációs eszközök műsoraiban olyan irodalmi, művészi és más kulturális tartalmak jelennek meg, amelyek eredetileg a magasabb színvonalhoz tartoztak, de a műsor menedzserei, kereskedők, szerkesztők és mások átdolgozták őket, csak hogy „közérthetővé” váljanak. A kultúrának az a beteges elv árthat a legtöbbet, hogy „közérthetővé” kell tenni, azaz lesüllyeszteni a színvonalát, ahelyett, hogy a tömegeket, akihez szólnak, emelnék a színvonalára.

Itt azonban vigyáznunk kell. Ha a rádióban, a televízióban, az újságokban és másutt így „átdolgozott” vagy rövidített klasszikus irodalmi vagy más művészi (mondjuk zenei) alkotást találunk, felháborodásunk nem ismer határt. Ugyanakkor azonban a technikai tudományok eredményeit csakis leegyszerűsítve találjuk a magunk számára értelmesnek és egyénileg hasznosíthatónak. Itt nem csupán arról van szó, hogy még mindig nem látjuk a tudomány humanisztikus vagy humanizáló tartalmát, hiszen, ahogyan a környezet természetet változtatja az ember, úgy változtatja saját társadalmát is; a primáris alkotóképességei és örömei éppen a természet megfékezésében valósulnak meg. Nem csupán arról van szó, hogy a tudományokat egy régi arisztokratikus értékrendszer alapján vagy leértékeljük, vagy elvetjük, mint ahogyan azelőtt a fizikai munkát.

A munkamegosztás méretei feltételezik, hogy egymás anyagi tevékenységét, szakmunkáját mind kevésbé értjük meg részleteiben, és egy bizonyos általánosságon megrekedünk. Szinte szükségszerű az ismeretterjesztés, a tudományos-népszerűsítés jelenléte, mert csupán az egyéniesíthető, és csak ez kaphat emberibb tartalmat szélesebb mértékben.

Vonatkozik ez a társadalomtudományokra is, amennyiben itt is a szaktudás szinte matematikai pontosságot, fogalmi tisztázottságot igényel. A közönség csak az elemi népszerűsítés révén közeledhet e tudo-

mányokhoz, különben az emberek számára ezoterikussá válnak, nem gyakorolhatnak humanisztikus hatást; a szaktudást hiányoló ember számára teljesen értéktelenek, megfoghatatlanok.

Míg a műbírálok és esztéták elítelik az esztétikai kultúra leegyszerűsítését, „közös nevező”-re hozását, a tudomány nepszerűsítést viszont, mely minden napi- és hetilapban és egyéb rádió- és televíziós műsorban tapasztalható — elfogadják. Az esztétikai kultúra leegyszerűsítést, szimplifikálását és vulgarizálását tudtommal még senki sem tanácsolta tudományos alapossággal. Ez nem is egyszerű feladat. Érdekes lenne megállapítani, milyen gyakori és milyen méretű ez a jelenség; erősödik-e vagy sem. Hányszor fordult és fordul elő, hogy a komoly zene, a magyar és világirodalom klasszikusai stb. mondjuk lerövidített vagy kiforgatott (nem hiteles, nem eredeti) „digest”-alakban jelennek meg, hozzáidomulva a szórakoztató műsorok igényeihez?

Az irodalmi és művészi alkotások latványosított, sztrippesített válfajai és alakjai, könnyűzeneileg divatosított formái — amelyek keptelenek az eredeti értékeket visszaadni, de önállóakat sem képesek létrehozni, hanem megfeneklenek a tehetetlenség és képtelenség rezszen — helyet kapnak a magyar nyelvű vajdasági tömegkommunikációs eszközök tartalmaiban és műsoraiban is.

A szurrogátum olyan szerepet vállal magára, mintha az igaz kultúrát ismertetné meg az olvasóval, hallgatóval, nézővel. A plágiumok, amelyek szintén jelentős szerepet kaptak, az eredeti tartalmat szűkegszerűen kiforgatják. Az eredeti kultúra paródiává válik. A kultúrát enaposítják; az alkotói képességet rutinnal, modorossággal, divathóborttal cserélik fel. Ha egy Beethoven- vagy Csajkovszkij-melódia, amely az emberi sors mélyseges tragédiáját fejezi ki, rikácsoló reklámműsorban jelenik meg, máris teljes mértékben vulgarizált és vulgarizálódott. A reklámügynökök módszere az attraktív, szenzációs, de leginkább a legostobább ellentétek egyesítésén alapul, csak hogy megdöbbenést, megörökönyödést váltson ki. Vigyáznunk kell az ilyen jelenségek végső megítélésével: e jelenségről ugyanis még nincsenek kielégítő tanulmányok. Az, aki az ilyen reklám-szurrogátumokkal táplálkozik, még nem mondott meg mindent magáról a holnapra vonatkozólag. Megtörténet, hogy éppen ez gátolja meg, hogy a továbbiakban eljusson Beethoven, Bartók vagy Sztravinszkij, Tolsztoj, Katona vagy Kafka megítéléséhez. Ilyen igény egyszerűen meg sem jelenik nála, mert az igényei már előzőleg kielégültek egy alsóbb fokon; a felsőbb igények megjelenése előtt a szellemi lustaság bezárja a kaput.

Vannak viszont olyan esetek is, hogy éppen a szurrogátum ébreszti fel az eredeti műalkotás iránti figyelmet. Ismeretes, hogy egy tökéletes hamisítvány, mint amilyen Foulkner ekranizált „Hosszú, forró nyár” c. alkotása a televízión, rendkívül megnövelte az eredeti műalkotás iránti érdeklődést. Ennek köszönve Jugoszláviában egy jelentős irodalmi alkotás eddig nem látott példányszámban kelt el, jóformán előfizetéssel. Még ha azt feltételeznénk is, hogy az ilyen műalkotást az esztétikai igényeiben kiműveletlen ember csak mint giccset vagy bűnügyi regényt fogja fel, akkor is el kell ismernünk, hogy legalább kapcsolatba jutott egy műalkotással, s szinte lehetetlenség, hogy úgy elértéktelenítse igénytelen egyéniségének hatásával, hogy az igazi értékek — ha semmi

mást — legalább meg ne döbbsentsék, meg ne zavarják előző gondolkodásmódját.

Az igénytelen közönség a legnagyobb irodalmi és műalkotásokat minden technikai, esztétikai és erkölcsi leegyszerűsítés és problémaeltávolítás nélkül is elértéktelenítheti. A shakespeare-i alkotást az esztétikailag és erkölcsileg igénytelen ember mint bűnügyi drámát foghatja fel. Az igazi művészi érték azonban mindig elvesz valami keveset az emberből (a rosszabbik feléből), és hozzá is tesz egy keveset . . . még ha az ember nincs is tudatában annak; még ha káromolja is jótevőjét, az igazi művészetet és irodalmat.

III.

Az ilyen leegyszerűsítő értékkeveredéssel ellentétben a vajdasági magyar tömegkommunikációs eszközök tartalmaiban észlelhető egy olyan folyamat is, amely az értékeket nem szimplifikálja. Ez azokat a klaszszikus vagy új kulturális értékeket választja ki, amelyek már kezdettől fogva — leegyszerűsítés és átdolgozás nélkül is szinte — eleve alkalmasak a legszélesebb tömegek kulturális igényeinek vagy érdeklődésének a kielégítésére. Arany János és Petőfi Sándor versei, Móricz Zsigmond regényei, Katona „Bánk bánja”, Kodály „Hári János”, Munkácsy Mihály festményei stb. stb. ezek közé az irodalmi és művészi alkotások közé sorolhatók.

Ezek az irodalmi és műalkotások eredeti alakjukban amellett (vagy annak ellenére) is egybe fogják minden társadalmi réteg kulturális érdeklődését, hogy az egyetemes világkultúra szerves részévé váltak. Esetükben nem válik el a tartalmi mondanivaló a formai mondanivalótól és a megnyilatkozástól. Formájuk nem azért egyszerű, hogy a tartalmat leegyszerűsítse. „Közös nevezőn” nyugvó érdeklődést és izlésigényt elégítenek ki az egész társadalomban. Valóságuk éppen olyan gazdag és szerteágazó, mint amilyen a közönségük. Ezek nagy tehetséggel létrehozott, örök értékű műalkotások, és lám, mégis népszerűek. Az ilyen irodalmi és műalkotások meglehetősen ritkák . . .

Nem is itt van a tömegkommunikációs eszközök tartalmi elemzésének igazi problémája. A rádió, televízió és a sajtó állandó és nagy mennyiségű irodalmi és műalkotói termelést feltételez. Hatalmas írói és művészi „árumennyiséget” emésztenek meg a tömegkommunikációs eszközök, csakhogy feltöltsék az oldalakat, kitöltsék az időt. A kultúra menedzserei feltételezik, hogy csakis a nagy mennyiségű és „változatos áru” köti le a közönség figyelmét. Ezért mindent számba vesznek, ami a nagyközönséget meghódítja. Mindazt, ami erre nem alkalmas, félreteszik, fiókba dugják. Nem lehet tagadni, hogy a szükséges árut keresik az igényesebb kultúra térségében is. Ami nem alkalmas az ilyen igények kielégítésére, azt kegyetlenül félreteszik. A fogyasztó képességeit minden tekintetben számba veszik.

Az ilyen folyamatoknak azonban a társadalom kultúrpolitikája és a kultúra kereskedelmi elvein alapuló szervezettsége objektív keretet is ad. Ez meghatározza azután a tömegkommunikációs eszközök számára „termelt” szórakoztató tartalmak és az igényes kulturális szükségletek és értékek keveredésének a lehetőségeit. Ezzel kapcsolatban felvetődik

a kérdés: milyen a mi vajdasági magyar kultúránk szervezettsége? Kommerciális jellegű-e, vagy sem?

Elhamarkodott dolog lenne a vajdasági magyar kultúrát csupán kommerciális jellegűnek minősíteni. Napi- és hetisajtónk, sőt a radio sem tanúsít merev ellenállást, és nem zárkózik el kizárólagosan az igényesebb kultúra elói.

Más kérdés az, hogy az igényes kultúrának is megvannak a magasabb vagy alacsonyabb szintjei. Ez azonban nem csupán szervezeti kérdés, hanem a tehetségtől is függ. Természetes az is, hogy nem lennénk teljesen megelégedve azzal, amit a mi igényesebb kultúránk létrehoz. (Ennek az elbírálása és megvitatása azonban nem a szociológia teradata, hanem az irodalom- és műkritikáé.)

A magyar nyelvű vajdasági lapok és műsorok nem zárkoznak el az igényesebb kultúra hatásától, sőt még a speciális és szűkebb érdeklődésű íróktól és műalkotóktól, illetve a speciális és szűkebb érdeklődésű és igények kielégítése elől sem. Ez nem jellemzője egyetlenegy „tömegkultúrának” sem a világon. Hogy ilyen valami a vajdasági magyar kulturális életben tapasztalható, csakis azzal magyarázható, hogy kis társadalom vagyunk, s kultúránk is „kis” tömegkultúra. Ez a „kis” tömegkultúra nem mozog minden tekintetben a „közös nevező” politikája fele. Am rá kell mutatni, hogy milyen tekintetben mozog és milyen tekintetben nem mozog ezen a síkon. Mindkét jelenség létezik, csak az arányai meg nincsenek felemelve.

Egyezem azzal az állásponttal, hogy ha a kultúra kommercializálódik, a legényesebb teendő az „igazi” kultúra arányainak a kivizsgálása. Egyezem azzal, hogy a kommercializációs veszélyt a vajdasági magyar viszonylatokban sem szabad lebecsülni. De egy területi vizsgálódás is bizonyíthatja, hogy ettől a veszélytől, (másokhoz viszonyítva) meg messze vagyunk. S ha közeledünk is hozzá pillanatnyilag, nincs semmilyen bizonyíték arra vonatkozólag, hogy társadalmunk nemzetiségi viszonylatban ilyesmit hosszabb időre megengedne. A kis közönségű, kis piacú kultúrák semmilyen kommerciális nyomást nem viselnek el hosszú távon, hisz a súlya alatt végérvényesen összeroppannak. (A mostani nehézségek nagymértékben onnan erednek, hogy sok a huzavona a kultúra új pénzüelési rendszere körül. Még dúl a csata a kultúra önpénzüelési — valójában kommerciális — és a költségvetési pénzüelést hirdető elvek között, holott öngazgatói-társadalmi viszonylatainkban nem felel meg sem az egyik, sem a másik elv.) A téves elvek pillanatnyilag éreztetik a hatásukat.

Az értékes könyv hozzáférhetetlenné vált. Az irodalmi és más műalkotások kiadása megnehezült; az új könyvek száma veszélyesen csökken. Sőt a politikai irodalom is, amely a társadalom ideológiáját hivatott tudatosítani, mérhetetlenül megdrágult, csaknem piac nélkül maradt. Ne felejtjük el azonban, hogy ennek ellenére a Forum Könyvkiadó például mégsem kezdett irodalmi alkotások helyett ponyvairódművet terjeszteni (ezt mások terjesztik, s ha a ponyvaterjesztés méretei imponálóak is, a világjelenség arányai itt még nem tapasztalhatók). Általában tehát az igényes irodalom és művészet terjeszkedési lehetősége csökkent, ahelyett, hogy növekedett volna. Az igényes irodalmi és művészeti törekvések, akaratuk ellenére elszigetelődnek. Márpedig az igazi kultúra intézményeinek a tömegkultúra intézményeivé kellene válniuk.

Am kénytelenek meghátrálni. Igaz, az irodalomnak és művészetnek a vajdasági magyarok körében soha nem volt akkora közönsége, mint most. De soha nem is volt ilyen nagy lehetősége, hogy többet tegyen, mint éppen most. Hogy ezek a lehetőségek még nincsenek kihasználva, nem csupán a művészek és alkotók felelőssége, hanem a művelődési politikáé is. Vagyis a miénk, hiszen közel sem tettünk eleget az elemi, az íráshoz és olvasáshoz mindenáron ragaszkodó kultúra terjesztéséért. Ez pedig magával vonta az anyagi eszközök növeléséért folytatott harc elcsendesedését is. Mondhatjuk-e, mindennek ellenére, hogy az igényesebb kultúra kilátásai teljesen reménytelenek? Igaz-e, hogy a napi és heti sajtó, a rádió és televízió elvesztette minden kapcsolatát az igényesebb kulturális szükségletek kielégítésével?

Ne felejtjük el, hogy a magyar nyelvű rádióműsor egy hullámhosszon működik, egy napilapunk és három hetilapunk van; a televízió műsora még csak most van kialakulóban. S ha ezt tudjuk, nyilvánvaló, hogy szinte kikerülhetetlen az értékek keveredése az értéktelenséggel, az igénytelenség összekuszálódása az igényes törekvésekkel. Ennek ellenére, a tömegkommunikációs eszközök által nyújtott lehetőségek megközelítőleg ki vannak használva a specializáltabb és szűkebb érdeklődési körök kielégítésére is. Ha elmarad a további anyagi és műszaki fejlődés, szinte lehetetlen másként cselekedni. Ezen a fejlettségi fokon lehetetlen kielégíteni az összes szűkebb átmérőjű érdeklődési köröket. Az értékkeveredés megakadályozása sem védene meg az értékegyenlősdi veszélyétől. Ha a rádión és televízión, a napi és hetisajtóban csakis az igazi kulturális értékek kielégítésére való törekvés kapna helyet — márpedig ezek akarunktól függetlenül, ez idáig még szűkebb érdeklődést váltanak ki, s még messze vannak attól, hogy a társadalom jelentős részét egybegyűjtsék — azzal a vajdasági magyarság kultúrája még nem lenne természetszerűen magasabb színvonalú. Ohajaink ellenére sem ez az útja a kulturális színvonal emelésének. A kultúra színvonalának az emelkedése a tudat fejlődésének törvényszerűségein nyugszik, ezeket pedig kierőszakolni következmények nélkül nem lehet. (Elméletileg sem ismerjük eléggé a természetüket.) Igaz, a kultúra színvonala a vajdasági magyarság esetében sem emelkedik önmagától. Íróink, művészeink, kultúrmunkásaink hivatottak kultúránk színvonalának emelésére. Ez azonban nem múlhat csupán akaraton, hanem bizonyos törvényszerűségek alapján történik.

A nagy szenvedély és törekvés létrehozhat nagy műalkotást. A kultúra azonban emögött igen gyakran (hogy ne mondjuk, majdnem mindig) elmarad. Viszont a műalkotói folyamat csak akkor befejezett, ha az irodalomból és művészetből átkerül a társadalom kultúrájába; a fogyasztó „újraalkotja”, egyéniesíti a megalkotott értékeket. Itt most csupán azt tartom szükségesnek kiemelni, hogy az irodalom és művészet nélkülözhetetlen eleme a társadalmi életnek és minden emberi megnyilvánulásnak. Ilyen értelemben állítom azt, hogy minden emberi megnyilvánulás művészetet és irodalmat szülhet. Nem azért, hogy a társadalom és a kulturális politika erőszakot követ el az ilyen törekvéseken, s magába kényszeríti őket, hanem azért, hogy tulajdon lényegével áthatja a társadalmi életet.

Ilyen értelemben nem szakadhatnak meg a vajdasági magyar szellemi életben sem a fragmentális kapcsolatok az igazi, a magasabb igényeket

felkeltő kultúrával. Igaz, az út nem olyan széles, mint szeretnénk, de nincs is egészen eltorlaszolva. Az igazi alkotókészség utat törhet magának, és kiszélesítheti ezt az utat. Ezzel egyszersmind megnyithatja egy későbbi kulturális felemelkedés új távlatait. Ilyen szerepet tölt be nálunk például a sinkói opus jelentősége.

Az ilyen, voltaképpen demokratikus modellű kulturális életben sem léteznek azok a feltételek, amelyek az igazi kultúrát egy csapásra a maga helyére teszik. Az emberek tudata határt szab ennek is. Lehetőségek nyílnak azonban arra, hogy az emberek mégis kapcsolatba kerüljenek az igazi kultúrával. Persze nagy kérdés az, melyek azok a kihasználható lehetőségek. Itt már vannak nézeteltérések. A kérdés tudományos megvilágítást igényel. (Nem sokat mozdítaná előre a kulturális felemelkedést olyan követelés sem, hogy válasszák külön a különböző ízlésű és igényű közönséget. Ha az igényesebb kulturális értékeket kivonnánk a meglévő tömegkommunikációs eszközök műsorából és egy külön, magának való intézményben összpontosítanánk, az igazi kultúra terjeszkedési lehetőségeit vágnánk el. Ennek értékei viszont éppen a meglévő tömegkommunikációs eszközökben nélkülözhetetlenek.)

Az igazi kultúra sohasem zárkózott magába; nem elitárizmusra törekszik, hanem közvagyonná akar válni, még ha a műveletlenséggel is fel kell vennie a harcot. Márpedig tagadhatatlan, hogy a mai tömegkultúrában a kulturálatlanság igen széles pozíciót vívott ki magának.

Egy igénytelenséget kielégítő tömegkultúra és egy önmagáért létező, igényességet kielégítő kultúra elismerése nem szolgálja a kulturális élet felemelkedését. Ez tehetetlenségünk beismerése lenne, hamis bizonyítása annak, hogy az igazi kultúra nem képes túlnőni meglévő határait. Pedig az igazi kultúra csak akkor feszítheti szét a pannóniai szellemi lustaság évezredes láncait, ha erre társadalmi lehetőséget kap.

Mint már említettem, más kérdés az, hogy mennyi társadalmi lehetőséget kap most a magasabb igény vajdasági magyar kultúránkban a rádió és televízió keresztül, a napi és hetisajtóban? E tekintetben nincsen minden rendben, bár nem lehet azt sem állítani, hogy ez a lehetőség egyáltalában nem létezik. Mindenesetre tapasztalható, hogy az íróknak és művészeknek még mindig nincs meg a szerepük a kultúra társadalmi öngazgatásában, a kulturális politikában — ami pedig joggal megilleti őket. Ennek a következménye, hogy a kultúra kereskedelmi ügynökei túl nagy befolyást élveznek a kulturális élet porondján. Viszont az igazi írók és művészek olyan helyzetbe kerülnek, hogy szócséplőkkel kell versengniük, s nem egymással. Mindez az igazi kulturális értéket nem emelheti ki meglévő síkjából; nem ismeri el nagyobb társadalmi és emberi jelentőségét sem, hanem „egyenrangú” helyzetbe süllyesztí az igénytelenséget kielégítő „áruval”.

Az ilyen törekvések szerint az igazi kultúrának nem lehet, nem szabad kedvezményes helyet adni, mert állítólag erre nincs lehetőség. A félelem, hogy a tömegkommunikációs eszközök elvesztik közönségüket (most, amikor ezek között és minden más viszonylatban olyan nagy a konkurrencia), a szabad verseny szinte megzavarja a kultúra ügynökeinek a tudatát. Megfelelnek az emberiség melletti elkötelezettségről, az alapvető emberi és társadalmi felelősségről, és a kultúra „bűnözőivé” válnak. Nézetük szerint, amit nem hallgat, nem néz vagy nem olvas mindenki, vagy legalábbis a közönség fele, nem kaphat helyet a

tömegkommunikációs eszközök műsorában. (Hogy milyen nagy hasonlatosságot mutat ez az ügynöki bölcselet a sztálini-zsdanovi manipulációval, az szinte megdöbbenítő.) Megfelelnek arról, hogy ami ma kis közönség, holnap lehetne nagy közönség.

Ahhoz, hogy a széles körű szellemi renyheség eltűnjön, valóban ostorozni kell kulturális politikánk hagyományos lustaságát.

Annak ellenére, hogy a kultúra kereskedelmi ügynökei igen nagy szerephez jutottak, az igényesebb kulturális értékek ott szerepelnek a magyar nyelvű rádió és televízió műsorain, a napi- és hetisajtó oldalain. A magyar nyelvű rádiódrama az igazán nagy, sőt klasszikusnak számítható művészi alkotásokat is műsorra vitte már. Itt nem foglalkozom a színészi bemutatás színvonalával — azzal, hogy mire vagyunk képesek az igényesebb kultúrában is. A komoly zenének megvan a maga igen tekintélyes helye a rádióműsorban. Ha akarnánk, sem lehetne az egész zenei műsort komoly zenével kitölteni. A pszichológia tudománya könnyen rámutathat valamilyen értékfajta abszorpciós lehetőségeinek alsó és felső határára.

Kétségtelen, hogy ezek az irodalmi mellékletek és komoly zenei műsorok az összműsornak kisebb részét teszik ki. Kétségtelen az is, hogy az olvasó és hallgatóközönségük kisebb, mint a másfajta árué.

Mégis, ha felmérnénk a komoly kultúra fogyasztóinak, a „kis közönségnek” a számát, a sajtó, a rádió és televízió esetében valószínűleg óriási számot kapnánk; néhányszorta nagyobbat, mint ha azt vizsgálnánk meg, mennyi olvasója van ennek vagy annak a folyóiratnak vagy könyvnek. (Mennyi időre lenne szüksége a hagyományos intézményesített kultúrának ahhoz, hogy ilyen hatású legyen?) Emellett nem szabad megfeledkezni a szerbhorvát nyelvű és a magyarországi tömegkommunikációs eszközök egyformán óriási hatásáról és magyar nyelvű közönségéről Vajdaságban.

Azt állítani, hogy csupán az igénytelenséget kiszolgáló áru hatása növekedett meg és tagadni azt, hogy ugyanakkor megnövekedett a humanisztikus tartalmak hatása is a vajdasági magyar társadalomban — nem felelne meg a valóságnak, hiszen ezt tudományos módszerekkel lehet bizonyítani. Azt hiszem, egész lakosságunk kulturális színvonala és humanizmusa megnövekedett ezáltal. A rádióban és televízióban, a napi- és hetisajtóban tapasztalható értékkeveredés tehát nemcsak rosszhoz hozott. Az igazi kultúra egy része is nagyobb közönségre lelt vagy legalábbis lehetőséget kapott ehhez. Nagyszámú ember szinte egyszerre élvezheti a kultúra javait. Ezt a lehetőséget nem szabad elmarasztalni egyetlen vita alkalmával sem. S éppen ennek alapján, mély meggyőződésem, hogy hibás ez a nézet: a „rossz” kultúra kiszorítja az igazi kultúrát. Ilyesmit nem lehet bizonyítani még akkor sem, ha Marxra és Leninre „hivatkozunk”.

Mint említettem, elméletileg nem ütközik semmilyen nehézségbe, hogy az igényes kultúrtartalom részarányát növeljük a rádióban és televízióban, a napi- és hetisajtóban. A gyakorlatban azonban a legkülönbözőbb társadalmi rétegek és közönség „felfogókészségével” is számolni kell: ízlésszükségleteit ki kell elégíteni, úgyhogy ezek fejlesztésére, illetve fejlődésére is hatni lehessen. Hatni azonban szinte lehetetlen a kultúra és a közoktatás összefogása nélkül.

Ha ilyen kapcsolat létezik a kultúra és a közoktatás között, akkor a

meglevő kulturális szükségletek kielégítése nem rejt magában olyan nagy veszélyt. Ha ugyanis a közoktatás növeli a kulturális igényeket, növekedni fog „a fogyasztók” ilyen irányú követelése is a rádió és televízió, a napi- és hetisajtó iránt.

Ha azonban ilyen kapcsolat nem létezik, a kultúra veszélyeztetettsége nagyobb. Különösen egy olyan társadalomban, mint amilyen a miénk: városiasodott és iparosodott, de a „lelke mélyén” még mindig falusi kultúrájú társadalom.

Ha a közoktatásban nincs kultúra és igényességre való nevelés, akkor nemcsak a televízió és a rádió, a napi- és hetilapok egyenlítki ki az igazi kulturális értékeket az értéktelenséggel — hanem maga az emberek tudata, világszemlélete, lelkiállapota, érzésvilága is... Az emberekben ezen a színvonalon válik az ipari kultúra reklámszerűvé, vásári áruvá és öncélú szórakoztatássá.

Az ilyen emberi szükséglet, ez a társadalmi és szellemi fejlettségi színvonal szüli a kulturális politikának ezt az elvét: mindenkinek érdeklődése szerint, mindenkinek egy kis élvezetet. Segíteni kell azt a folyamatot, amely erről a fejlettségi fokról továbbvisz bennünket, és lehetővé teszi a törvényszerűség felbontását. Ez idáig azonban ezek a jelenségek kikerülhetetlenül „törvényszerűek” kultúránkban. Csak e folyamat eredményeként tűnhet el az a jelenség, hogy a fogkrémet Csajkovszkij muzsikájával hirdetik, vagy hogy a „Muzsikaszó-jókívánság”-ban Schubert Ave Mariája váltakozik az Akácós úttal, Solzsenyicin „Ivan Gyeniszovics egy napja” a legembertelenebb bűnügyi rémregénnyel. Ebben még nyakig benne vagyunk, s a kulturális politika végső céljainak ellenére, nemcsak a tömegkultúra, de a hagyományos kulturális intézmények is sokat adnak az emberek megtévesztésére: az olvasóközönség a ponyvairodalmat is ugyanolyan szép csomagolásban kapja kézhez, mint a nemzeti és világirodalom klasszikusait. Sőt, megtörténik az is, hogy az irodalom nagyjainak műveit ugyanolyan beteg erotizmussal túlfűtött, nemiséget sugárzó könyvfedővel kínálják, csak hogy azt higgyék az emberek: közönséges fércművel, elembertelenítő és szellemi terrortól duhajkodó áruval van dolguk, hiszen így könnyebben elkel, könnyebben megveszik. Ilyen jelenségek tapasztalhatók már a gyermekirodalom terjesztésében is. Habár az ilyen hívogató reklámmal árusított művek tartalmilag semmiben sem egyeznek, műszaki kivitelezésük azonos.

A szellemi szükségletek kielégítésére vágyó embert elárasztjuk a legkülönbözőbb tartalmakkal, különböző színvonalon lévő értékekkel. Igaz, ez az értékkeverés lehetőséget ad a kiválogatásra is — ez pedig a társadalmi-politikai és kulturális élet nagy eredménye. Az utóbbi időben azonban mind jobban hiányzik az a tájékoztató pont, amely megmutatná az irányt az igazi értékek felé. A köznevelés és közoktatás mulasztásai következtében elmosódnak a színvonalbeli különbségek, a művészet és a sorozatgyártás, az irodalom és a ponyva között. Bár lehetőségünk van a legkülönbözőbb formák megvalósítására, mindent egy csomagolásba teszünk. Az iskolai rendszer keretében lebonyolódó köznevelésre, ízlésfejlesztésre, közoktatásra, kulturális igények kialakítására a vérbeli vajdasági művészeknek és íróknak is sokkal nagyobb lehetőséget kellene adni, hogy a vajdasági magyarok kulturális színvonala tovább emelkedjen. Ahhoz, hogy a vajdasági magyar kultúra modern legyen, s a kor igazi problémáival foglalkozzon, szükség van

az avantgardista irányzatok bemutatására, ismertetésére a közoktatás keretében. A kulturális politika legfőbb szervezői és felelősei — amennyiben még mindig vannak ilyenek öngazgatásunk mai fejlettségi szakaszán — nem hunyhatnak szemet az előtt a veszély előtt, amit az értékkeveredés belső természetéből kifolyólag magával hoz.

Csak feltételezni lehet, hogy nincs „semmi rossz” abban, hogy ha a jövőben a világirodalom és a magyar, a jugoszláv vagy a vajdasági irodalom alkotásait ugyanolyan reklámpolitikával terjesztenék, mint Agathe Cristie-t vagy Rejtő Jenőt, vagy a többi mai, hazai, a „nagyobb siker” végett álnév alatt írók és külföldi ponyvairodalmat „csinálók” tekintélyes táborát. Igaz, hogy az értékkeveredésnek ez a formája még nem értékegyenlődsi. Egy jó író alkotása a ponyvairodalom reklámfogásaival is megjelenhet, ezzel még nem veszti el művészi értékét. Nem veszti el akkor sem, ha ugyanazon a polcon áll az „ersatz-kultúra” többi termékével. Mégis, a reklámpolitikának ezek a fogásai nemkívánatosak. Az, aki bűnügyi rémregényre vagy giccsre vágyik és e vágyakozásában becsapják, az igazi műalkotást is, ha lehetősége adódik rá, a kívánságai szerint „bontja le”, értékteleníti el, vagy a jövőben még jobban elfordul tőle, és még kizárólagosabb, még viszolygóbb lesz az iránt, amit nem kíván. Az emberek vágyainak félrevezetése, legyenek azok fejletlenek vagy fejlettek, nem lehet hatás nélkül felfogásukra, s a felkínált szükségleteket kielégítő kulturális termék, áru, alkotás vagy érték befogadására sem. Tehát fennáll az a lehetőség, hogy az igazi műalkotást az olvasóknak egy igen jelentős része mint rémregényt érzékeli majd, hiszen a kultúra ügynökei is éppen erre számítanak, anyagi érdekeik megvalósítása céljából.

Nem akarom ezzel lebecsülni a másik lehetőséget — az olvasó nemcsak hogy elolvassa az ilyen módon felkínált műalkotást, hanem meg is tetszik neki. De szabad-e ennek az alapján egy általános érvényű elvet kovácsolni? (Emellett, úgy vélem, az íróknak és művészeknek is joguk van az alkotási folyamat után is törődni az alkotásukkal. Nincs és nem lehet senkinek sem joga ahhoz, hogy egy író vagy művészt úgy reklámozzon, hogy ezáltal egész alkotása olyan értéket kapjon, amit ő nem mondott, nem gondolt, amitől irtózik. Mindennek ellenére vigyázatosnak kell lenni a további bírálatban.)

A műalkotás és az irodalmi műfajok „fogyasztói” érzékelése területén, az értékkeveredés természetének a megismerése tekintetében az irodalom- és művészetszociológia még keveset mutatott fel. Az olvasóban, nézőben és hallgatóban lebonyolódó „újraalkotási” folyamatok igazi természetét még nem ismerjük. Legelsősorban nem ismerjük s nem tudjuk, hogy a különböző színvonalú művészeti alkotásokat hogyan érzékelik a különböző társadalmi rétegek; milyen értékeket vonnak el belőlük, vagy adnak hozzájuk a sajátjukból.

Viszont nap mint nap tapasztaljuk azt a „megmagyarázhatatlan” jelenséget, hogy egyesek Tolsztoj „Háború és békéjét”, vagy Foulkner „Hosszú, forró nyarát” úgy olvassák és úgy fogják föl, mint egy érzélgős vagy bűnügyi regényt. Mások viszont művészi szempontból értéktelen alkotásoknak mély emberi érzelmeket tulajdonítanak. Magyarázatra szorul az is, hogy lehetséges, hogy egy művészi szempontból értéktelen irodalmi termék mély humanizmusú tettekre serkent az

életben. (A „Hosszú, forró nyár” kiforgatott, megfilmesített változata is ilyen jelenségeket váltott ki, különösen az ifjúság soraiban.)

Az emberről szóló tudomány ez idáig szétszabdalt, túlságosan szakosított. A mai tudományok között hiányzik az integráció. Ennek következtében sok mindent tudunk egy-egy emberi cselekedetről, megnyilvánulásról, de még mindig keveset magáról az emberről. Nem ismerjük eléggé megközelítő pontossággal a különböző emberek, jellemtípusok, társadalmi rétegek gondolkodásmódját, érzésmegnyilvánulását, s ennek következtében kulturális szükségleteit, színvonaligényét, a műfajok szerinti fogyasztási képességeit sem. Nem tudjuk, milyen törvényszerűségek hatnak az úgynevezett rendhagyó esetekben, amikor az egyes ember nem a saját társadalmi, foglalkozásbeli stb. rétegének kulturális igényét követi, hanem egy másikét, amely az övé felett vagy alatt van; még kevésbé ismerjük e jelenség méreteit.

Ez az, ami óvatosságra int, vagy kellene hogy intsen. A vitának nem árthat, ha a jövőben többet épít a tudományok eredményeire. Éppen azért, mert hiányolom a tudományos alapot, a kérdés felvetését és a kínálgató feleletet, az első részben kifejtett álláspontok és nézetek nem elégtének ki. Az értékkeveredést nem egyenlítem ki az értékegyenlősdivel minden esetben, s csupán csak akkor ítélem el, amikor valóban kiegyenlítődik vele. Ám, mint ahogyan rámutattam, ez nem általános, hanem marginális tünet; e jelenség legmagasabb megnyilvánulási foka. Az értékkeveredésnek értékegyenlősdivé való átfejlődése, átalakulása nem törvényszerű folyamat. E folyamatba a kulturális politikának mindenkor joga van beleszólni, sőt végeredményben tőle függ.

Viszont úgy találom, hogy az értékkeveredés a szellemi fejlettség mai fokán elkerülhetetlen jelenség, s nem valami „csúnya feleslegesség”. Ha megismerjük a természetét, megelhetjük azokat az előfeltételeket és lehetőségeket is, amelyek a kulturális élet további felemelkedéséhez kellenek.

Az igazi kultúrát ki kell szabadítani „ketrecéből”. Ha „ketreche zárjuk”, vagy vitrinbe tesszük, nem az érdekét szolgáljuk. Ha egy igazi műalkotás az egész társadalomban népszerű lesz, s az emberek mindennapi gondolkodásának, tudatának, érzésének a részévé válik, ha „feloldódik” és „eltűnik” az emberekben, s ha ébredést és megmozdulást vált ki bennük — értékeiből semmit sem veszíthet el, csupán nyerhet, és gazdagabbá válhat, legyen bár a tartalma sokoldalúan értelmezett (az igazi műalkotásnak éppen ez a sokféleképpen való értelmezés a legalapvetőbb humanisztikus lényege, mondanivalója, üzenete). Mindennek ellenére nem szabad elhanyagolni az igazi műalkotás terjesztésének a formáit, módjait, feltételeit a tömegkommunikációs eszközök tartalmaiban. Nem alaptalan az a feltevés, hogy bármelyik műalkotásnak az olyan bemutatása, amely csak a mesét helyezi előtérbe, elértékteleníti azt.

Célzatos bemutatással el lehet érni, hogy a nézők egy része Shakespeare királydrámáit, mint bűnügyi történeteket szemlélje. Sugalmazni lehet a nézőknek, hogy Katona „Bánk bánjában” ne társadalmi drámát, hanem felnőtteknek írt mesét lássanak. Reklámmódszerekkel kényszeríteni lehet az olvasót, a nézőt, a hallgatót arra, hogy Shichgall „Gépírónőiben” ne az emberi élet tragédiájának mély értelmű megfo-

galmozását és bemutatását lássa, hanem egy érdekes utcai vagy irodai beszélgetést.

A kultúra kereskedelmi ügynökei a szellem manipulálásának ezeket a változatait nagyon is felhasználják, csakhogy a közönség számát növeljék. Nemcsak a közigazgatási, állami erőszak ellensége a kultúra fejlődésének. A kultúra kommercializálása sem kisebb veszély és szellemi terror, még ha manipulációs módszerei kifinomultabbak is. Az igazi művészet felfogását és értékelését ilyen módszerekkel ugyanúgy le lehet egyszerűsíteni, mint semmitmondó utcai vagy szexuális, illetve bűnügyi témák és botrányok szenzációs felnagyításával, ezeknek nagy társadalmi jelentőséget kölcsönözni. Természetesen a kultúra további fejlődését és felemelkedését nemcsak az emberek ízlésével kapcsolatban tapasztalt érdekmanipuláció veszélyezteti.

Az olyan társadalomban, amilyen a miénk (fejletlen kulturális és szellemi igények, valamint falusi gondolkodás), az igazi kulturális tartalmak más módon is veszíthetnek értékeikből. A tömegkommunikációs eszközök keresztül-kasul átszötték az emberi élet minden megnyilvánulását, s ennek következtében szinte lehetetlen kapcsolatok keletkeznek a legellentéesebb jelenségek között. Például a televíziót akkor is nézzük, amikor a műsor nem érdekel bennünket, a rádiót akkor is hallgatjuk, amikor másokkal beszélgetünk, olyan dolgokat is olvasunk, ami nem érdekel bennünket. Zenehallgatással könnyítjük a nehéz testi munkát, újságot olvasunk, hogy az idő múljon, televíziót nézünk, hogy megszabaduljunk a magánytól.

Az újság nem váltja ki bennünk azt a tiszteletet, amit a könyv, még akkor sem, ha igazi kulturális értékek vannak benne (olvasás után többnyire eldobjuk); a rádió hallgatott operazene nem követel tőlünk koncerttermi hangulatot; a televízió nézett dráma nem ugyanolyan önszemlélet, mint a színházban.

A tömegkommunikációs eszközök óriási nyomást gyakorolnak egyes emberekre azért, hogy szinte elárasztják a kulturális tartalmak özönével. Már ez a mértéktelenség is kihat a tartalmak fogyasztásának nemcsak a mennyiségére, hanem a mélységére is.

Pusztán a kultúrának ez a hozzáférhetősége új viszonyt teremt iránta, mely szinte független a társadalmi rendszertől, politikától, azaz közös az egész mai világban. Illetve, a rendszer és a politika kérdése itt is felvetődik. Abban az értelemben, hogy milyen hagyományos kulturális értékekkel és klímával rendelkezik; mit hozott létre és különösen: milyen feltételeket teremtett az egyes ember kulturális felemelkedéséhez. A helyzetkép nagymértékben javul, ha egyszer az emberek a rádió és a televízió hallgatóivá-nézőivé, valamint az újság rendszeres olvasóivá válnak. Ez a tény már magában véve is az egyes ember kulturális igényének, szükségleteinek magasabb színvonaláról, nagyobb fejlettségéről beszél. A kiválasztásnak ez az igénye megvédi a kultúrát a trivialisálódás és banalizálódás veszélyétől. Nemcsak az entellektüelek, de mind több munkás is olvassa az újságot, hallgatja a rádiót, és nézi a televíziót; s azt, ami az újságban megtetszett, mert valódi szellemi szükségleteket elégített ki, mint a könyvet, őrzi, félreteszi . . .

IV.

A vajdasági magyar tömegkommunikációs eszközök hasonló nehézségekkel küzdenek, mint általában mindenhol a világon. A vajdasági magyar kultúrában is megmutatkoznak az értékkeveredés összes nehézségei.

Mindennek ellenére, kultúránkban a kommercializálódás veszélye nem olyan méretű, mint amennyire például a nyugati kultúrát jellemzi. Elsősorban azért, mert demokratikus szocialista társadalom vagyunk: a tömegkommunikációs eszközök társadalmi tulajdont képeznek, és köztük a konkurrencia korlátozott. A kommercializálódás veszélye azonban jelentős; a pénz- és áruviszonyok a jugoszláv társadalomban és részben a kultúrában is létjogosultságot kaptak. Ez a veszély azonban a vajdasági magyar tömegkommunikációs eszközökben kisebb, mint általában a jugoszláv kultúrában.

Ezzel magyarázható, hogy a vajdasági magyar tömegkommunikációs eszközökben jelentős szerepük van a tájékoztató, felvilágosító tartalmaknak. A szórakoztató műsorok mellett megvan a helyük az igényesebb művészi és irodalmi alkotásoknak és értékeknek is. Részarányuk nem lebecsülendő, figyelembe véve a magyarság társadalmi és kulturális fejlettségét.

Az értékkeveredés csak ritkán jelentkezik végletes alakjában mint értékegyenlődsi (mint a művészi és irodalmi alkotások tartalmi és formai rövidítése, azaz meghamisítása). Sokkal gyakoribb az értékkeveredésnek az a formája, amely a középrétegek kulturális szükségleteit elégti ki. A kezdetleges kulturális igények tömeges kielégítésének a fokát részben túlhaladtuk, részben átléptük. Viszont, a legmagasabb kulturális érdeklődés tömeges kielégítésének a fokára még nem jutottunk el, egyrészt azért, mert az ilyen szükségletek még nem jelentkeznek nagymértékben, még ha többé nem is kimondottan kicsiny, zárt közönségűek vagyunk, másrészt, a tömegkommunikációs eszközök ezzel az állapottal jobban számolnak, mint kellene; de a kulturális-művészeti káder szempontjából sincs eléggé előkészítve a további kulturális igény növekedése, illetve kiegészítése.

Az egész kulturális politika számol a népszerűsítés és izlésnevelés szükségességével, még ha ez az utóbbi nem is látszik meg minden esetben, és magában a közoktatásban is gyöngén jut kifejezésre, illetve nem eléggé modern.

Egyes jelenségek arra mutatnak, hogy egyrészt az igazi művészet és irodalom, másrészt ezek válfajai között a határ elmosódik. Ez a jelenség azonban nem érezhető mindenütt és minden médium esetében egyformán.

A vajdasági magyar tömegkommunikációs eszközök tartalma mindenekelőtt oktató jellegű és irányzatú, ami ugyanakkor nem zárja ki a demokratikus eszmecserét, ellenvetést, más véleményt az alkotói gondolatok egyetlen területén sem. Különösen népszerűsíti a demokratikus politikai gondolatok szükségsszerűségét, az emberi tevékenység minden vonatkozásában. Ez pedig nagy jelentőségű az egyetemes és a vajdasági magyarság életében.

A szabad választás lehetősége majdnem minden esetben fennáll. Igaz, a középszerű kulturális szükségletek könnyebben megtalálhatják

kielégülésük tárgyát, mint a felsőbb szintű, fejlettebb szükségletek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy e téren nincsenek meg a lehetőségek. A lehetőségek megvannak, még az avantgardista kulturális értékek bemutatására is. De mivel ezek sajátosabb és szűkebb érdeklődési körre számíthatnak, némileg korlátolt keretek közé vannak szorítva. Ez az állapot csak akkor válthat ki indokolt bírálatot, ha majd jobban tömegesedni kezd az említett érdeklődési kör. Akkor ugyanis szükséges lesz e keretek tágítása is.

A legtöbb helyet kapják a vajdasági magyar, a jugoszláv, valamint a világirodalom klasszikusai és modern alkotó egyéniségei. Ezt a privilegiумot különböző oldalról érheti bírálat, a szenzációs tartalmak szempontjából viszont ez az eljárás igen indokolt.

Az értékkeresés tehát nem zárja ki a haladó irodalom és művészet, a társadalmi tudományos gondolat és ismeretek minden irányzatának népszerűsítését és megismerését.

A politikai és szellemi demokrácia azonban nem véd meg az értékkeresés veszélyétől. Az ostobaság és kezdetleges igény összekeveredik a bölcsességgel és igényességgel, a mértéktelenség a mértéktartással, a hamis kultúra az igazi kultúrával. Dőreség volna tagadni e jelenség veszélyét és komoly következményeit a kultúra további fejlődésére. A meghirdetett szociális kultúra hagyományos elvei nem elegendők a tömegkommunikációs eszközök „lázasának” lecsitítására. Ezek minden politika ellenére igyekeznek majd a jövőben is alkalmazkodni a meglévő állapotokhoz s a belőlük adódó lehetőségeket kihasználni. S ha nem is vesznek el túl sokat a kultúrából, nem adnak hozzá elég újat.

Ezért a tömegkommunikációs eszközök kulturális tartalma csakis úgy mutathat fel állandó haladást, ha ezt a közízlés, közgondolkodás nevelése kíséri. A közművelődésnek és közoktatásnak hagyományos, intézményesített, iskolai formái nem vesztik el szerepüket a jövőben sem. Ez ugyanis a közízlés kielégítésének az állandósulását jelentené a rádió és televízió, a napi- és hetisajtóban.

A művész és író közvetlen beszélgetései a potenciális és jelenlegi olvasóval, az iskola és az oktatási rendszer szerepe, az emberek közvetlen társadalmi kapcsolatai és a társadalom érdeklődését felkeltő alkotások a legnagyobb ösztönzői és rendszeres részei lehetnének a tömegkommunikációs eszközök kultúrtartalmi fejlődésének az új szükségletek kielégítése irányában. És még valami: e kapcsolat által fokozatosan eltűnhetnek a szellemi terror különböző formái. A társadalom közvetítő nélkül fedi fel a lehetőségeket, és közvetítő nélkül igyekszik kiaknázni őket.

Valószínű tehát, hogy ezek között az új demokratikus lehetőségek között a vajdasági magyaroknak is alaposan meg kell vizsgálniuk adott kulturális helyzetüket, és felfedniük az új lehetőségeket. A vajdasági magyarok túlbecsülik a bezárkózás veszélyét a világfejlődés mai szakaszán, és pedig olyan értelemben, hogy nem eléggé emelték ki nemzetiségi sajátosságukat. Márpedig nincs semmilyen bizonyíték arra vonatkozóan, hogy e sajátosságok kiemelése veszélyessé válhatna. Mint mondtam, a vajdasági magyarság ennek a veszélynek túl nagy hangsúlyt adott, s ugyanakkor elhanyagolta a közvetlen kulturális kapcsolatok szerepét a kulturális felemelkedésben. A közvetlen kulturális kapcsolatokat szolgáló csatornák mindeddig kiépítetlenek maradtak a

vajdasági magyarok társadalmi életében. A vajdasági magyarok is, mint minden nép a világon, kezdett a televízió és rádió mellett találkozni, valamint lapolvasás közben. Ez azonban nem helyettesítheti a valódi találkozást, a megfogható társadalmi élet sorsdöntő szerepét a kultúra további fejlődése szempontjából. A vajdasági magyaroknak többet kell találkozniuk a kultúra házaiban. Ha ezek nem léteznek, létre kell hozni őket. Ez többet tesz a tömegkommunikációs eszközök tartalmának igényesebbé formálásáért, mint bármilyen politikai deklaráció. Hisz az ízlést nem a médiumok teremtik, hanem a közönség, a társadalom; a médiumok csak a „méreteket” alakítják, formálják.

Ha valahol fékeződik a vajdasági magyarok kulturális életének a teljes kibontakozása, akkor ez éppen a közvetlen kulturális kapcsolatok fejlettsége, (helyesebben szegénysége), a hagyományos kulturális intézetek és intézmények gyengesége tekintetében nyilvánul meg. Nálunk még mindig elég fejletlen a nemzetiségi társadalmi és kulturális élet. A vajdasági magyar nem gondolkodik nemzetiségi méreteken is, nem foglalkozik eléggé saját társadalmi és kulturális helyzetével. S mert nem él sajátos társadalmi életet, s nem gondolkodik el a saját problémáin, az egyes ember is meghatározatlanul, amorf módon viszonyul önnön kulturális szükségletei iránt. Társadalmi érdeklődése nem gazdagítja eléggé egyéniségét és egyénileg is meglátott kulturális szükségleteit. Ha felismeri a saját társadalmi helyzetét, a jövőben jobban magáévá teheti a jugoszláv és a magyar, de a világkultúra egészét is.

A kultúra demokratizálódása nem jelentheti a kultúra igazi alkotói és társadalmi szerepének a tagadását, degradálását. Az írók és költők, a művészek és tudósok, akik az igazi kultúrát alkotói módon képviselik, arra hivatottak, hogy a kölcsönös és közvetlen társadalmi és kulturális kapcsolatokban rámutassanak arra, mi az igazi és mi a hamis kultúra. Enélkül elsorvadnak azok a kritériumok, amelyekkel értékelni lehet az egyes kulturális jelenségeket. Szerepük nélkül az értékkritérium, az értékkranglétra, az egyes kulturális jelenségek közötti szükségszerű színvonalbeli különbségek csökkennek, s ez a továbbfejlődést veszélyezteti. Az igazi kultúra társadalmi szerepe nélkül megbomlik az értékek elfogadott elismerési rendje.

A kultúra igazi alkotói nem ítélezhetnek a társadalom kultúrája felett, de mindenkor megmondhatják, mi az igazi kultúra lényege, vagy legalábbis mi nem az.

A vajdasági magyar kultúra képes arra, hogy a tömegkommunikációs eszközök tartalmában is megőrizze az igazi kultúra fejlődésének a lehetőségeit. A kulturális hagyomány, a szocialista kultúrpolitika ez irányban biztosíthatja az értékkeveredés veszélyének enyhítését. Ahhoz azonban, hogy a kulturális igények és szükségletek, valamint ezek kielégítésének a színvonala állandóan növekedjen, arra lesz szükség, hogy továbbfejlesszük a közvetlen kulturális érintkezés összes formáit.